

Μύθος

Δήμητρα Μήττα

Ο Κάσσανδρος ίδρυσε την πόλη της Θεσσαλονίκης το 315 π.Χ., με τον συνοικισμό είκοσι πέντε πολισμάτων μεταξύ Αξιού και Αίνειας, και την κατέστησε μητρόπολη της Μακεδονίας. Προφανώς στην πόλη θα «συνοίκισαν» και οι μυθολογικές παραδόσεις, χωρίς όμως να είναι γνωστά πολλά στοιχεία. Ό,τι γνωρίζουμε είναι κυρίως από τα έργα των τεχνών και δευτερευόντως από τις φιλολογικές πηγές.

Α. Κάβειροι

Η παρουσία των Καβείρων στη Θεσσαλονίκη, με τη λατρεία των οποίων συνδέθηκε η βασιλική οικογένεια, πιστοποιείται *πολλαχώς* (νομίσματα, επιγραφές, φιλολογικές πηγές, αγγεία). Εύλογα θεωρούμε ότι οι σχετικές με τους Καβείρους μυθολογικές αφηγήσεις θα ήταν γνωστές και θα αναπαράγονταν προφορικά.

Επίκρανο ψευδοπαραστάδας με τη μορφή Καβείρου εμφανίζεται στη διακόσμηση της κύριας αίθουσας του Οκταγώνου και αποτελούσε επίστεψη πεσσόμορφης προβολής του τοίχου (αρχές 4ου αι. π.Χ.).

Μελαμβαφής κάνθαρος, που βρέθηκε στην Τούμπα Θεσσαλονίκης και χρονολογείται ανάμεσα στο 320-315 π.Χ., έχει επιγραφή με την παλαιότερη γραφή ΑΔΙCΤΑ ΚΥΡΒΑCΙ. Η Αδίστη, Ηδίστη, η πιο γλυκιά, αφιερώνει το αγγείο στους Κύρβαντες, Κορύβαντες. Προφανώς θα έπαιρνε μέρος σε χορούς οργιαστικούς προς τιμή των δαιμόνων της φύσης.¹

Μελαμβαφής αττικός κάνθαρος με ραβδωτή διακόσμηση και από ένα εγχάρακτο αστέρι των Διοσκούρων στη ράχη των δύο κάθετων λαβών του, καθώς και σιδερένιο δαχτυλίδι βρέθηκαν ως κτερίσματα παιδικού τάφου του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ. στο αρχαίο νεκροταφείο στην «Αλάνα» της Τούμπας.² Τόσο οι Διόσκουροι όσο και το δαχτυλίδι παραπέμπουν στα μυστήρια της Σαμοθράκης. Οι Διόσκουροι συνδέονται, και κάποιες φορές συγχέονται, με τους Μεγάλους Θεούς της Σαμοθράκης, ενώ σιδερένια δαχτυλίδια φορούσαν οι μυημένοι στα μυστήρια, προφανώς για τον αποτροπαϊκό τους χαρακτήρα και για προφύλαξη από κινδύνους γενικά και της θάλασσας ειδικότερα.

Οι χριστιανοί συνέδεσαν το όνομα των Καβείρων-Κορυβάντων με φόνους και ταφές. Λεγόταν ότι οι δύο αδελφοί Κορύβαντες σκότωσαν τον τρίτο και για να μην αποκαλυφθούν τον έθαψαν στις πλαγιές του Ολύμπου, ολόκληρο το σώμα ή μόνο το κεφάλι του που το σκέπασαν με κόκκινο πανί. Αυτός ο τρίτος αδελφός ονομαζόταν Κάβειρος και αυτόν επικαλούνταν με θυσίες αίματος οι Θεσσαλονικείς.

Ει θέλεις δ' εποπτεύσαι και Κορυβάντων όργια, τον τρίτον αδελφόν αποκτείναντες ούτοι την κεφαλήν του νεκρού φοινικίδι επεκαλυψάτην και καταστέψαντε εθαψάτην [κατά τον Firmicius ολόκληρο το σώμα],

φέροντες επί χαλκής ασπίδος υπό τα υπωρείας του Ολύμπου. και ταύτα εστί τα μυστήρια, συνελόντι φάναι, φόνοι και τάφοι. οι δε ιερείς οι τώνδε, ους Ανακτοτελέστας οἱ μέλον καλεῖν καλούσι, προσεπιτεραπεύονται τη συμφοράι, ολόριζον απαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης τιθέναι· οἶονταί γαρ ὅτι ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ απορρύνοντος τοῦ Κορυβαντικοῦ το σέλινον ἐκπεφυκέναι· ὥσπερα ἀμέλει καὶ αἱ θεσμοφοριάζουσαι τῆς ροιάς τοὺς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν τοὺς ἀπεπεπτωκότας χαμαί, ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλαστηκέναι νομίζουσι τὰ ροιάς. Καβείρους δὲν τοὺς Κορύβαντας καλοῦντες καὶ τελετὴν Καβειρικὴν καταγγέλλουσιν. αὐτῶ γαρ ὅτι τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ τὴν κίστην ἀνελομένῳ, ἐν ἣ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρηνίαν κατήγαγον, εὐκλεοὺς ἔμποροι φορτίου· κανταύθα διατριβέτην, φυγάδε ὄντε, τὴν πολὺτιμον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κίστην, θρησκεύειν παραθεμένῳ Τυρρηνοῖς. δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικότων τὸν Διόνυσόν τινες Ἄττιν προασαγορεύεσθαι θέλουσι, αἰδοῖον ἐστερημένον.

Ἄν θέλεις νὰ μυηθεῖς καὶ στὸν ἀνώτερο βαθμὸ μύησης³ στὰ μυστήρια τῶν Κορυβάντων, [ἀκού]: Ἀφοῦ σκότωσαν τὸν τρίτο ἀδελφὸ, κάλυψαν τὸ κεφάλι τοῦ νεκροῦ με κόκκινο πανί καὶ τὸν ἔθαψαν, ἀφοῦ τὸν μετέφεραν πάνω σὲ χάλκινη ἀσπίδα στὶς παρυφές τοῦ Ολύμπου. Αὐτὰ εἶναι τὰ μυστήρια: με μιὰ λέξη φόνοι καὶ ταφές· οἱ ἱερεῖς αὐτῶν τῶν μυστηρίων, ποὺ γιὰ ὅσους ἐνδιαφέρονται ὀνομάζονται πρόεδροι τῶν μυστηρίων τῶν Κορυβάντων⁴, προσέθεταν τοῦτο σαν θαῦμα στὸ γεγονός: Ἀπαγόρευαν νὰ σερβίρεται πάνω στὸ τραπέζι σέλινο ολόκληρο, με τὴ ρίζα καὶ τὰ φύλλα τοῦ· γιὰτί πιστεύουν ὅτι τὸ σέλινο φύτρωσε ἀπὸ τὸ αἷμα ποὺ ἔτρεξε ἀπὸ τὸν Κορύβαντα. Εἶναι βέβαια παρόμοιο τὸ ἔθιμο ποὺ παρατηρεῖται στὶς γυναῖκες ποὺ γιορτάζουν τὰ Θεσμοφόρια. Προσέχουν νὰ μὴν φάνε σπόρους ροδιοῦ ποὺ πέφτουν στὴ γῆ, ἐπειδὴ θεωροῦν ὅτι τὰ ρόδια βλάστησαν ἀπὸ τὶς σταγόνες τοῦ αἵματος τοῦ Διόνυσου. Ὄνομάζοντας Κάβειρους τοὺς Κορύβαντες μαρτυροῦν καὶ γιορτὴ Καβειρικὴ· οἱ δύο ἀδελφοκτόνοι δηλαδὴ πήραν τὴν κίστη, στὴν ὁποία εἶχαν τοποθετηθεῖ τὰ γεννητικὰ ὄργανα τοῦ Διόνυσου, καὶ τὴ μετέφεραν στὴν Τυρρηνία, ἔμποροι ἐνὸς τιμημένου φορτίου· ἐκεῖ παρέμειναν, ὡς ἐξόριστοι, καὶ μύησαν στὴν πολυτιμότερη διδασκαλία εὐσεβείας, δηλαδὴ τὰ ἀπόκρυφα ὄργανα καὶ τὴν κίστη, στοὺς Τυρρηνοὺς. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δικαιολογημένα κάποιοι θέλουν νὰ προασαγορεύουν τὸν Ἄττι Διόνυσο, γιὰτί καὶ αὐτὸς εἶχε ἐννουχισθεῖ.

(Κλήμης Ἀλεξανδρείας, *Προτρεπτικός* II,19, 1.3.4)⁵

Εἰκάζεται ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη ἀνήκει τὸ ὄνομα ποὺ παραδίδει ὁ Ησύχιος γιὰ τὸν ἱερεὰ τῶν Καβείρων *κοίης* ἢ *κόης*, *ιερεὺς Καβείρων*, *ο καθαίρων φονέα κοιτάται* = *ιεράται*.

Λέγεται ὅτι τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ἀ. Δημήτριος ἔσωσε τὴν πόλη ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν Ἀβάρων υπήρχαν δύο πολεμιστές ποὺ σχεδίασαν μαζὶ ἓνα στρατήγημα. Ὁ ἓνας τοὺς ὀνομαζόταν Κούβερ. Κόβειρος, σύμφωνα με ὀρισμένους μελετητές, εἶναι ἡ ἄλλη ὀνομασία τοῦ Κάβειρου, καὶ κατὰ ἄλλους μιὰ ἀνάμνηση γιὰ τὸν συγγραφέα τοῦ βίου τοῦ Α. Δημητρίου τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα στὸν παγανιστὴ ποὺ ἐξοβελιζόταν καὶ τὸν διάδοχό του, τὸν χριστιανὸ ἅγιο.

Β. Ήρωες

1. Με τη λατρεία κάποιου άγνωστου από άλλου τοπικού ήρωα, του Ιππάλκμου, σχετίζεται μια ανάγλυφη πλάκα που βρέθηκε κοντά στη διασταύρωση Εγνατίας και Πλάτωνα και χρονολογείται στην όψιμη ελληνιστική περίοδο. Στην παράσταση εικονίζεται το κυνήγι του ταύρου. Ένας ιππέας στα αριστερά με κοντό χιτώνα και χλαμύδα που ανεμίζει, με υψωμένο το δεξί χέρι στο οποίο κρατά δόρυ, αντιμετωπίζει τον ταύρο που απειλητικός ορμά με υψωμένα τα μπροστινά πόδια.⁶ Εξάλλου, συχνή είναι σε έργα των τεχνών η παρουσία του ήρωα-ιππέα ή του ιππέα-κυνηγού, ο οποίος συνδέεται με τη λατρεία των νεκρών, κάτι που προδηλώνεται είτε από την παρουσία του φιδιού, είτε από το ίδιο το άλογο. Το άλογο ήταν από παλιά συνδεδεμένο με τον κάτω κόσμος, είτε σε σχέση με κάποιον θεό του κάτω κόσμου, είτε ανεξάρτητα ως δαίμονας του θανάτου που προσωρινά μόνο τιθασεύεται από θνητούς ήρωες, όπως ο Βελλερεφόντης ή ο Άδραστος, οι οποίοι όμως αργότερα οδηγήθηκαν στον θάνατο από τα άλογα αυτά. Ακόμη και ο Φαέθων που οδηγεί το άρμα του Ήλιου χάνει κάποια στιγμή τον έλεγχο των αλόγων που τον καταποντίζουν. Οι μύθοι αυτοί ήταν ένα πολύ καλό μέσο για ναδειχθεί η πρόσκαιρη κυριαρχία του ανθρώπου επί του θανάτου.⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήρωα-ιππέα στον χώρο της Μακεδονίας είναι η περίπτωση του Ηφαιστίωνα, ο οποίος μετά τον θάνατό του λατρεύτηκε ως ήρωας. Μαρτυρείται σε αναθηματικό ανάγλυφο της τελευταίας δεκαπενταετίας του 4ου αι. π.Χ., της εποχής δηλαδή του Κασσάνδρου, από την Πέλλα (βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης), αφιερωμένο από κάποιον Διογένη στον ήρωα Ηφαιστίωνα (ΔΙΟΓΕΝΗΣ ΗΦΑΙΣΤΙΩΝΙ ΗΡΩΙ). Ο Ηφαιστίωνας εικονίζεται δεξιά, μάλλον μπροστά σε σπηλιά, ως ιππέας, νέος, αγένειος, με κοντά μαλλιά, ενώ αριστερά στέκεται κόρη με οινόχοη στο δεξί χέρι, η οποία σπένδει. Ποιος όμως είναι αυτός ο Ηφαιστίων; Αναμφίβολα είναι ο στενός συνεργάτης και φίλος του Αλέξανδρου, ο γιος του Αμύντορα, του Πελλαίου (πρβλ. τον τόπο εύρεσης του αναγλύφου), ο οποίος λατρεύτηκε ως αφηρωισμένος νεκρός με πρωτοβουλία του Αλέξανδρου λίγα μόλις χρόνια μετά τον πρόωρο θάνατό του.⁸ Η λατρεία του δεν στάθηκε δυνατό να καθιερωθεί στην Αθήνα (Υπερ., *Επιτάφιος* 21), γιατί η ισχύς και η λατρεία των ηρώων, σε αντίθεση με τους θεούς, περιορίζονταν στην οικογένεια, την ομάδα, την πόλη του.⁹ Ο Ηφαιστίωνας λοιπόν λατρεύτηκε ως αφηρωισμένος νεκρός, που, όπως οι όμοιοί του, έχει μια πιο στενή και προσωπική σχέση με τους ανθρώπους, λειτουργεί προστατευτικά και διαμεσολαβητικά ανάμεσα στον κόσμο των θνητών και των θεών. Όπως και οι υπόλοιποι ήρωες, στέκεται πιο κοντά στις χθόνιες θεότητες, και γι' αυτό παριστάνεται μπροστά σε σπήλαιο –τα σπήλαια και γενικά τα χάσματα της γης θεωρούνται τόποι εισόδου στον κάτω κόσμο· εκεί γίνονταν και προσφορές προς τους χθόνιους, νεκρούς και θεούς.¹⁰

Όσο για τον αναθέτη, μόνο εικασίες μπορεί να διατυπωθούν με βάση τις υπάρχουσες μαρτυρίες. Ο Λουκιανός λ.χ. αναφέρει ότι πολλοί από τους παλαίμαχους εταίρους που γύρισαν στη Μακεδονία στα χρόνια μετά το 321 π.Χ. αφιέρωσαν τον εαυτό τους και τα όπλα τους στον Ηφαιστίωνα (*Ανάβ.* VII 14.9). Δεν αποκλείεται λοιπόν ο Διογένης να ήταν ένας από αυτούς.¹¹

2. Ασημένιος δίσκος με μυθολογικές παραστάσεις και την επιγραφή ΠΑΥΣΥΛΥΠΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ βρέθηκε θαμμένος, μαζί με πολλά άλλα σκεύη (δίσκους, γαβάθες, πιάτα, ποτήρια, κουτάλια), στο Kaiseraugst της Ελβετίας. Ήταν αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της εποχής του Μ. Κων/νου και των διαδόχων του. Στον δίσκο (χρονολογείται στα μέσα του 4ου αι. μ.Χ.) εικονιζόταν σε ένδεκα σκηνές η ζωή του Αχιλλέα από τη γέννηση και το λουτρό του στα νερά της Στύγας και του Κωκυτού ως την ανακάλυψή του από τον Οδυσσέα στο παλάτι του Λυκομήδη και την αναχώρησή του για την Τροία. Αν αναλογιστούμε τη σχέση των Τημενιδών με τους Αιακίδες, μπορούμε ίσως να βρούμε και το νόημα των παραστάσεων σε μια εποχή που η παλαιά θρησκεία αντέτεινε στην καινούρια θρησκεία τα δικά της θεόπαιδα (Αχιλλέας, Αλέξανδρος).

Γ. Στοά των ειδώλων

Γνωστή στη Θεσσαλονίκη είναι η λεγόμενη στοά των Ειδώλων ή των Μαγεμένων ή των Incantadas στη σεφαραδίτικη γλώσσα, τη διάλεκτο των Ισπανοεβραίων.¹²

Στους αμφίπλευρους ανάγλυφους πεσσούς αναγνωρίζονται στη μια πλευρά οι μορφές μιας Νίκης, της Αύρας, ενός από τους Διοσκούρους, του Γανυμήδη με τον Αετό-Δία· στην άλλη πλευρά γοητεύουν οι παραστάσεις μιας Μαινάδας, του Διόνυσου, της Αριάδνης και της Λήδας με τον Κύκνο-Δία. Ποιον ακριβώς μύθο αφηγούνται οι μορφές αυτές που κοσμούσαν, προφανώς, ένα από τα πιο σημαντικά δημόσια κτήρια της πόλης, παραμένει άγνωστο. Έπειτα, μήπως δεν πρόκειται για την αφήγηση ενός μόνο μύθου; Μήπως πρόκειται για υπαινικτική αναφορά σε περισσότερους; Ωστόσο, δεν μπορούμε να μην υποψιαστούμε, τουλάχιστον για τις φιγούρες της Αριάδνης, του Διόνυσου και της Μαινάδας, τον πολύ γνωστό, και στον μακεδονικό χώρο, μύθο του ιερού γάμου του θεού με την κόρη του Μίνωα και τον οργιαστικό χαρακτήρα της λατρείας του. Επισημαίνουμε ακόμη τη διπλή παρουσία του Δία με τη μορφή του αετού και του κύκνου. Στην πρώτη περίπτωση, ανακαλούμε στη μνήμη μας τον γνωστό μύθο της αρπαγής του νεαρού βοσκού στην Τροία, του «ωραιότερου των θνητών», τον οποίο ο θεός μετέφερε στον Όλυμπο, όπου υπηρέτησε ως οινοχόος των θεών. Η ανάκληση σκηνής συμποσίου σ' έναν άλλον κόσμο, όχι των θνητών, παραπέμπει στην υπόσχεση για διαρκή συμποτική ζωή μετά θάνατον μέσα στα πλαίσια της διονυσιακής μύησης. Όσο για την ένωση της Λήδας με τον Κύκνο-Δία, σε μία από τις εκδοχές του μύθου το ζεύγος Κλυταιμνήστρα - Πολυδεύκης (ένας από τους Διόσκουρους) είναι παιδιά της Λήδας και του Τυνδάρεου, ενώ το ζεύγος Ελένη - Κάστορας (ο άλλος Διόσκουρος) προήλθε από την ένωση της Λήδας με τον Δία. Ένας από τους Διόσκουρους κοσμεί τη στοά. Αν, μάλιστα, λάβουμε υπόψη μας ότι οι Διόσκουροι εμπλέκονται ως συνοδοί θεοί στη λατρεία των Μεγάλων Θεών της Σαμοθράκης, τότε θα μπορούσε κανείς να βρει τους λεπτούς δεσμούς στις έξι από τις οκτώ ανάγλυφες μορφές των πεσσών. Μένουν η Νίκη και η Αύρα. Όμως και αυτή η τελευταία συνδέεται με τον Διόνυσο. Και όχι μόνο αυτό, αλλά υπαινίσσεται και φρυγικές καταβολές στη μυθολογία της Μακεδονίας. Η Αύρα ήταν κόρη της Περίβοιας από τη Φρυγία και του Τιτάνα Λέλαντα. Ανήκε στον κύκλο της Άρτεμης και μοιραζόταν με τις συντρόφισσές της την εμπειρία του κυνηγιού. Την ερωτεύτηκε ο Διόνυσος, εκείνη όμως, πιο ανάλαφρη, είχε το πλεονέκτημα να τρέχει σαν τον άνεμο και να του ξεφεύγει, μέχρι που η Αφροδίτη την έκαμε, ύστερα από παράκληση του ίδιου του Διόνυσου, να χάσει τα λογικά της και να του παραδοθεί. Από την ένωσή τους προέκυψαν δίδυμα, τα οποία όμως η ίδια η μάνα τα κομμάτιασε μέσα στην τρέλα της. Ύστερα, έπεσε στον ποταμό Σαγγάριο. Ο Δίας –διπλή η παρουσία του στη στοά– τη μεταμόρφωσε σε πηγή.¹³ Και πάντως, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη σχέση ανάμεσα στις τρεις ανδρικές φιγούρες: Δίας, Διόνυσος, Διόσκουρος. Ο Δίας πατέρας του Διόνυσου και του Διόσκουρου από διαφορετικές γυναίκες, ο Διόσκουρος, διαπλεκόμενος με τα μυστήρια της Σαμοθράκης διονυσιακού χαρακτήρα, γιος της Λήδας που παρίσταται στη στιγμή της ένωσής της με τον Δία σε άλλο πεσσο. Τρεις ακόμη γυναικείες φιγούρες, η Αύρα, η Αριάδνη, η Μαινάδα, αυτές με κάθε βεβαιότητα συμπλέκονται με τον Διόνυσο. Όσο για την παρουσία της Νίκης, μήπως θα πρέπει να την εκλάβουμε ως τον θρίαμβο του Διονύσου;

Οι φιγούρες της στοάς συνοδεύτηκαν από έναν ιστορικά ανακριβή μύθο των βυζαντινών χρόνων μέχρι την αρπαγή και τη μεταφορά τους στη Γαλλία. Σύμφωνα με τον μύθο αυτό, ο Μέγας Αλέξανδρος ζήτησε ενισχύσεις από τον βασιλιά της Θράκης για την πανελλαδική εκστρατεία που ετοίμαζε εναντίον των Περσών. Ο θράκας βασιλιάς κατέφθασε στη Μακεδονία με όλη του την οικογένεια, αλλά από τις πρώτες κιόλας μέρες αντιλήφθηκε τις ερωτικές σχέσεις που είχε συνάψει ο Αλέξανδρος με τη γυναίκα του. Έβαλε λοιπόν να κάνουν μάγια στον

μακεδόνα βασιλιά ακριβώς την ώρα που θα διέσχιζε τη στοά προς τα διαμερίσματα της γυναίκας του. Ο Αλέξανδρος το πληροφορήθηκε και εκείνο το βράδυ δεν την επισκέφθηκε. Η βασίλισσα που ανυπομονούσε, ανησύχησε, βγήκε στη στοά να τον προϋπαντήσει και απολιθώθηκε. Την ίδια τύχη είχε και ο βασιλιάς και η συνοδεία του που βγήκαν, για να δουν τα αποτελέσματα της μαγείας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Βλ. Σουέρεφ (1998, 37). Για το εύρημα και για ζητήματα οικιακής λατρείας βλ. και Voutiras, (1996, 243-256).

² Σουέρεφ (2002, 283).

³ Εννοεί την εποπτεία.

⁴ Άνακτες ονομάζονται οι Κορύβαντες ή οι Κάβειροι σύμφωνα με τον Πausανία (X 38.7).

⁵ Βλ. και Ευσ., *Ευαγγ. Προπαρ.* II, 3, 27, Αρνοβ., *adv. gent.* V, 19 p. 190 R., Ορφικός ύμνος 39. Για τη λατρεία των Καβείρων στη Μακεδονία βλ. Λακτάντιος *div. inst.* I 15, 8. Πλούτ. *Αλέξ.* c.2 και *Him.* I12.

⁶ Η σκηνή αυτή, πώς δηλαδή ένας έφιππος κυνηγός σκότωσε έναν άγριο ταύρο που του επιτέθηκε αναπάντεχα, περιγράφεται σε ελληνιστικό επίγραμμα του Αδαίου, πιθανότατα Μακεδόνα (*Παλ. Ανθ.* IX. 300). Ένα ακόμη επίγραμμα του Καλλιμάχου, της ίδιας περιόδου, αναφέρεται στο θέμα του ήρωα ιππέα τονίζοντας τη μεγάλη διάδοση της μορφής του στη Μακεδονία, ακόμη και μπροστά στις πόρτες των σπιτιών (*Παλ. Ανθ.* IX. 336 [24 Pfeiffer]).

⁷ Γι' αυτό ο ίππος βρίσκεται συχνά μέσα σε τάφους και ως επιτύμβιο, ενώ στην αγγειογραφία ήδη από τη γεωμετρική τέχνη συνοδεύουν την εκφορά του νεκρού (λ.χ. στον αμφορέα του Διπύλου). Για τη λατρεία του Ήρωα Αυλωνείτη στους Φιλίππους βλ. Τσώχος (2003, 79-80).

⁸ Αρρ., *Ανάβασις* 3.14-15.23. Διόδωρος, 17.110.14-16 και 17.114-116. Πλούτ., *Αλέξανδρος* 72,75. Λουκιανός, *Περί του μη ραιδίως πιστεύειν διαβολή* 17. Ιουστίνος 13.2.12. Υπερ., *Επιτάφιος* 21.

⁹ Ο Κλεισθένης, όταν δημιούργησε τις δέκα φυλές της Αθήνας, ίδρυσε και δέκα ηρώα στην Αγορά και η κάθε φυλή πήρε το όνομά της από έναν από τους δέκα ήρωες. Η εισαγωγή λοιπόν της λατρείας ενός νέου ήρωα, και μάλιστα από τη Μακεδονία, ήταν φυσικό να προκαλέσει σοβαρότατες και ισχυρές αντιδράσεις.

¹⁰ Ο Εμμ. Βουτυράς (1990) εξετάζει εννέα ακόμη αναθηματικά ανάγλυφα του 4ου αι. π.Χ. από διάφορα μέρη, διαφορετικά και απομακρυσμένα μεταξύ τους, για να δείξει τα κοινά στοιχεία των ηρωικών αυτών λατρειών σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο.

¹¹ Για τις εικασίες αυτές, την περιγραφή του αναγλύφου, τις ερμηνευτικές προτάσεις για το θέμα και τη θέση του (λίγο έξω από την τειχισμένη πόλη της Πέλλας) βλ. Βουτυράς (1990).

¹² Για τη θέση της στοάς βλ. Μέντζος (1997, 379-392). Για το πού βρίσκονται σήμερα και για την ιστορία της μεταφοράς τους βλ. Αδάμ-Βελένη (2001, 138-142).

¹³ Νόνν., *Διον.* 48.242 κ.ε. Πρβ. Μέγα Ετυμ., λ. *Δίνδυμον*.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδάμ-Βελένη, 2001: Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, *Θεσσαλονίκη. Νεράιδα, βασίλισσα, γοργόνα*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 958FM, 2001.

Βουτυράς, 1990: Εμμανουήλ Βουτυράς, «Ηφαιστίων ήρωες», *Εγνατία* 2 (1990) 123-173.

Voutiras, 1996: E. Voutiras, «Un culte domestique des Corybantes», *Kernos* 9 (1996) 243-256.

Μέντζος, 1997: Α. Μέντζος, «Πρόταση για την ερμηνεία των “Ειδώλων” (Incantadas) της Θεσσαλονίκης με αφορμή νεότερα ευρήματα», *AEMΘ* 11 (1997) 379-392.

Σουέρεφ, 1998: Κώστας Σουέρεφ, *Αρχαία λιμάνια - Θερμαϊκός κόλπος*. Θεσσαλονίκη: Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης – University Studio Press, 1998.

Σουέρεφ, 2002: Κώστας Σουέρεφ, «Τούμπα Θεσσαλονίκης 2002: το αρχαίο νεκροταφείο στην “Αλάνα”», *AEMΘ* 16 (2002).

Τσώχος, 2003: Χ. Τσώχος, «Η θρησκευτική τοπογραφία των Φιλίππων κατά τον 2ο και 3ο αι. μ.Χ.», *AEMΘ* 17 (2003).